

ИНСТИТУТ ЗА СТОЧАРСТВО
Београд-Земун

ГЛАВНИ ОДГАЈИВАЧКИ ПРОГРАМ У ЖИВИНАРСТВУ
АУТОХТОНЕ РАСЕ ЖИВИНЕ

Београд, 2024.

САДРЖАЈ

1. Увод.....	3
2. Основи за доношење и спровођење главног одгајивачког програма.....	3
3. Организационо-технички услови.....	4
3.1. Субјекти у спровођењу главног одгајивачког програма.....	4
3.1.1. Одгајивачи.....	4
3.1.2. Основна одгајивачка организација.....	4
3.1.3. Регионална одгајивачка организација.....	5
3.1.4. Главна одгајивачка организација.....	5
3.1.5. Организације са посебним овлашћењима.....	5
3.2. Организација спровођења главног одгајивачког програма.....	6
4. Одгајивачко подручје и величина популације.....	6
4.1. Аутохтоне расе живине.....	6
4.1.1. Банатски голошијан (головрата кокош).....	6
4.1.2. Сомборска капорка.....	7
4.1.3. Сврљишка кокош.....	7
4.1.4. Косовски певач.....	8
4.1.5. Домаћа ћурка.....	9
4.1.5. Домаћа гуска.....	9
4.1.7. Домаћа патка.....	10
4.1.8. Домаћа бисерка (морка).....	10
5. Одгајивачки циљеви и методе.....	11
6. Мере спровођења циљева из главног одгајивачког програма.....	11
6.1. Одабирање и производња аутохтоних раса живине.....	12
6.2. Контрола производних својстава аутохтоних раса живине.....	12
6.3. Матична евиденција.....	12
6.3.1. Услови за упис живине у главну матичну евиденцију.....	13
6.3.2. Методе за проверу порекла.....	13
6.3.3. Садржина и начин вођења главне матичне евиденције.....	13
6.3.4. Чување документације.....	14
7. Методе за очување генетичких ресурса у живинарству.....	14
8. Смернице програма заштите аутохтоних раса живине.....	14

1. Увод

Значај аутохтоних раса је посебан са аспекта прилагођености екстензивним системима држања, природном размножавању и опстанку у изузетно неповољним условима држања, исхране и здравствене заштите. Аутохтоне расе поред резерве гена још неиспитане и непознате вредности, представљају генетску основу за производњу минималних али неопходних количина људске хране анималног порекла у ванредним условима, кад није могуће обезбедити интензивну живинарску производњу. Поред тога, на аутохтоним расама живине могуће је базирати производњу биолошки вредне хране, производа специфичног квалитета са географском oznакom порекла, и на тај начин омогућити економски развој руралних крајева.

Очување анималних генетичких ресурса је императив, али забрињава чињеница да су поједине аутохтоне расе изгубљене пре њихове карактеризације и пре него је проучен њихов потенцијал. Нису формиран нуклеуси са одговарајућим бројем животиња и није било криоконзервације ембриона за изгубљене аутохтоне расе. У наредном периоду посебну пажњу треба посветити конзервацији аутохтоних раса домаћих животиња, због опасности од њиховог изумирања и нестанка. Популациони тренд аутохтоних раса домаћих животиња би формирањем нуклеуса са одговарајућим бројем животиња био стабилизован и у порасту. Главне активности које се односе на управљање и конзервацију генетичких ресурса домаћих животиња и угрожених аутохтоних раса у наредном периоду треба да се односе на израду јавно доступне базе одгајивача аутохтоних раса, развој научних истраживања, рад на популаризацији (изложбе стоке, сајмови, издавање брошура, сарадња са медијима), укључивање аутохтоних раса у системе органске производње, развој тржишта за анималне производе са заштићеним географским пореклом добијених од аутохтоних раса, развој агротуризма у заштићеним областима, парковима природе, наставак сарадње на глобалном и регионалном нивоу.

2. Основи за доношење и спровођење главног одгајивачког програма

Правни основ за доношење главног одгајивачког програма чине следећа законска и подзаконска акта:

- Закон о сточарству (Службени гласник РС број бр. 41/09, 93/12, 14/16)
- Закон о ветеринарству (Службени гласник Републике Србије бр. 91/05, 30/10, 93/12)
- Закон о добробити животиња (Службени гласник Републике Србије бр. 41/09)
- Закон о подстицајима у пољопривреди и руралном развоју (Службени гласник РС бр.10/13, 142/14, 103/2015, 101/2016, 114/21, 35/23, 92/23)
- Правилник о условима у погледу објеката и опреме које морају испуњавати одгајивачке организације и организације са посебним овлашћењима, као и о условима у погледу стручног кадра које морају испуњавати организације са посебним овлашћењима (Службени гласник РС бр. 90/19, 99/21)
- Правилник о садржини и обрасцу захтева за упис у регистар одгајивачких организација и организација са посебним овлашћењима, као и садржини и начину вођења тог регистра (Службени гласник РС бр. 67/2009)
- Правилник о условима за испуњавање пуног и непотпуног порекла квалитетних приплодних домаћих животиња, условима за упис домаћих животиња у матичну евиденцију, односно регистар, као и о садржини и начину вођења матичне евиденције, односно регистра (Службени гласник РС бр. 94/2009)

- Правилник о листи генетских резерви домаћих животиња, начину очувања генетских резерви домаћих животиња, као и о листи аутохтоних раса домаћих животиња и угрожених аутохтоних раса (Службени гласник РС бр. 33/2017, 104/21, 30/22)
- Правилник о условима у погледу гајења и промета аутохтоних раса домаћих животиња, као и садржини и начину вођења регистра одгајивача аутохтоних раса домаћих животиња (Службени гласник РС бр. 58/2016 и 16/2018)
- Правилник о подстицајима за очување животињских генетичких ресурса (Службени гласник РС бр. 83/2013, 35/2015, 28/2016, 44/18, 16/21, 30/22)
- Правилник о подстицају за очување животињских генетичких ресурса у банци гена (Службени гласник РС бр. 110/2017).

3. Организационо-технички услови

3.1. Субјекти у спровођењу главног одгајивачког програма

Субјекти у спровођењу одгајивачког програма су дужни да раде на основу Закона о сточарству и главног одгајивачког програма. Послове на спровођењу главног одгајивачког програма у живинарству може да обавља правно лице које је уписано у Регистар одгајивачких организација и организација са посебним овлашћењима. Одгајивачка организација јесте правно лице чији је основни циљ генетско унапређење домаћих животиња спровођењем одгајивачког програма. Субјекти који обављају послове на спровођењу главног одгајивачког програма у живинарству су:

- 1) одгајивач (правно или физичко лице)
- 2) основна одгајивачка организација
- 3) регионална одгајивачка организација
- 4) главна одгајивачка организација
- 5) организација са посебним овлашћењима.

3.1.1. Одгајивачи

Одгајивач је правно лице, предузетник или физичко лице које је власник живине, односно лице које има право чувања, гајења, транспорта и коришћења живине. Сваки одгајивач има право да постане члан основне одгајивачке организације, односно да учествује у спровођењу одгајивачког програма, ако гаји приплодне домаће животиње на подручју рада основне одгајивачке организације и ако је сагласан да учествује у реализацији селекцијских мера, што потврђује потписивањем тројних уговора са основном и регионалном одгајивачком организацијом.

3.1.2. Основна одгајивачка организација

Основна одгајивачка организација дужна је да изради и спроводи основни одгајивачки програм. Основни одгајивачки програм мора бити у складу са главним одгајивачким програмом. Усклађеност основног са главним одгајивачким програмом утврђује главна одгајивачка организација. У спровођењу одгајивачког програма основна одгајивачка организација:

- учествује у одабирању и обележавању живине, односно јаја
- води основну матичну евиденцију и податке доставља регионалној одгајивачкој организацији и главној одгајивачкој организацији

- врши контролу производних способности живине над најмањим бројем домаћих животиња који омогућава правилно извођење одгајивачког програма
- раде и друге послове предвиђене главним одгајивачким програмом.

Основна одгајивачка организација може да обавља наведене послове ако има:

- 1) у сталном радном односу на пословима гајења домаћих животиња најмање једног дипломираног инжењера пољопривреде, односно дипломираног инжењера са академским звањем master за сточарство, односно инжењера сточарског смера;
- 2) одговарајућу опрему.

3.1.3. Регионална одгајивачка организација

Регионална одгајивачка организација спроводи главни одгајивачки програм на својој територији по добијању сагласности главне одгајивачке организације. У спровођењу одгајивачког програма регионална одгајивачка организација обавља следеће послове:

- врши одабирање живине и шири њихов генетски напредак
- обрађује податке из основне матичне евиденције добијене од основне одгајивачке организације и доставља их главној одгајивачкој организацији
- врши контролу инкубаторских станица у спровођењу одгајивачког програма и издаје одговарајућа зоотехничка документа
- контролише документацију коју одгајивачи и основне одгајивачке организације достављају главној одгајивачкој организацији
- раде и друге послове предвиђене главним одгајивачким програмом.

3.1.4. Главна одгајивачка организација

Главна одгајивачка организација је дужна да изради и спроводи главни одгајивачки програм, који решењем прихвата Министарство. При спровођењу главног одгајивачког програма, главна одгајивачка организација нарочито:

- води главну матичну евиденцију у живинарству на територији централне Србије
- издаје уверење о контролисаним јатима приплодне живине у одгоју и експлоатацији и друге зоотехничке документе и води евиденцију о њима
- води евиденцију одгајивачких организација и организација са посебним овлашћењима које спроводе главни одгајивачки програм
- води евиденцију одгајивача приплодне живине
- предлаже признавање новостворених раса, линија и хибрида живине
- израђује стручна упутства за спровођење главног одгајивачког програма
- контролише рад на спровођењу одгајивачког програма основне и регионалне одгајивачке организације и организација са посебним овлашћењима које спроводе главни одгајивачки програм.

3.1.5. Организације са посебним овлашћењима

Организације са посебним овлашћењима спроводе послове предвиђене главним одгајивачким програмом по добијању сагласности главне одгајивачке организације и ако испуњавају услове у погледу стручног кадра, објеката и опреме.

Организације са посебним овлашћењима у живинарству су:

- 1) инкубаторске станице;

2) тестне станице;

Инкубаторска станица врши производњу живине у инкубатору у ради спровођења главног одгајивачког програма у живинарству.

Тестна станица врши контролу производних способности гајене живине ради спровођења одгајивачког програма и друга тестирања, у складу са Законом.

3.2. Организација спровођења главног одгајивачког програма

У спровођењу мера из главног одгајивачког програма учествују стручни представници основне, регионалне и главне одгајивачке организације у зависности од надлежности. Организација спровођења главног одгајивачког програма утемељена на Закону о сточарству, шематски је приказана у графикону 1.

Графикон 1. Организација спровођења главног одгајивачког програма

4. Одгајивачко подручје и величина популације

Главним одгајивачким програмом аутохтоних раса обухваћене су аутохтоне расе живине чије је гајење спорадично на целој територији Републике Србије. Величина популације појединих раса је мала а за друге, и непозната. И поред тога што не постоје подаци о њиховом тренутном постојању, уврштене су у главни одгајивачки програм са циљем спречавања њиховог трајног биолошког нестанка и губитка значајног дела генетичких ресурса.

4.1. Аутохтоне расе живине

Аутохтоне расе живине у Републици Србији су кокоши: банатски голошијан, сомборска капорка, сврљишка кокош и косовски певач, затим: домаћа ћурка, домаћа гуска, домаћа патка и домаћа бисерка.

4.1.1. Банатски голошијан (головрата кокош)

Претпоставља се да води порекло од трансилванијске кокоши, носиоцем гена за головратост који се доминантно наслеђује.

Екстеријерне и производне особине расе

Расна карактеристика банатског голошијана је да на врату, изнад вољке има малу ћубу перја. Глава је дугуљаста, средње величине, креста је проста. Подбрадњаци и подушњаци су црвене боје. Труп је ваљкасто издужен а леђа су хоризонтална. Реп је средње дуг, богато оперјан, повијен у задњем делу надолу. Стомак је широк, заобљен. Имају осредње дуге, неоперјане ноге. Боја писка је различита, од жуте до зеленкасте. Боја перја може бити граораста, бела, црна, јаребичаста. Живахног је темперамента, отпорна на различите услове гајења и болести. Комбинованих је производних способности. Пронеси са 5-6 месеци и годишње снесе 120-160 јаја. Има добар инстинкт лежења. Маса одраслих јединки мушког пола је 2,5-3 кг а женског 2-2,5 кг. Има добар квалитет меса.

Подручје гајења

Традицију гајења ове расе имају одгајивачи у Војводини али је она присутна и код појединих одгајивача у централној Србији.

Величина популације: Према главној матичној евиденцији величина популације уведена у главне књиге у периоду 2019-2021. год. се креће од 134 до 278 грла.

4.1.2. Сомборска капорка

Настала је укрштањем домаће кокоши, француског худана и кокошке „sulmtaler“.

Екстеријерне и производне особине расе

Раса комбинованих производних способности. Расна карактеристика је ћуба на врху главе, по којој је и добила име. Глава је средње величине са добро развијеним кљуном и простом крестом која се пружа до изнад ноздрва. Подбрадњаци су јарко црвене боје. Врат је снажан, добро обрастао перјем а труп је осредњи. Леђа су средње дужине, хоризонтална а груди широке, лепо развијене. Има велики и китњаст реп који се носи усправно. Ноге су средње дужине, неоперјане. Боја перја је најчешће бела али може бити и других варијетета (жута, граораста, плава). Врло је живахна и темпераментна. Пронеси са 6-7 месеци и снесе 160-200 јаја годишње, просечне масе око 60 г. Има добар инстинкт лежења. Маса одраслих јединки мушког пола је 3,5-4 кг а женског 2,5-3 кг. Има добар квалитет меса.

Подручје гајења

Сомборска капорка се гаји у Војводини али је присутна и на подручју општине Уб, Владимирци и Књажевац.

Величина популације: Према главној матичној евиденцији величина популације уведена у главне књиге у периоду 2019-2021. год. се креће од 35 до 145 грла.

4.1.3. Сврљишка кокош

Настала је у источној Србији, у околини Сврљига где је и најзаступљенија. Сматра се да су у њеном настанку имале улогу увезене расе кокоши Australorp и Langshan, непланским укрштањем.

Екстеријерне и производне особине расе

Глава је средње величине и обрасла перјем испод очију. Кљун је црн. Креста је мала, лисната, црвене боје као и подбрадњаци и подушњаци који су ситни и овални. Врат је танак и дугачак. Грудни су уске. Леђа су средње дуга и улегнута. Реп је велики и усправно подигнут. Ноге су јаке и високе. Перје је црне боје са зеленкастим одсјајем. Сврљишка кокош снесе 100-120 јаја годишње. Има добар инстинкт лежења. Маса одраслих јединки мушког пола је 2 кг а женског 1,5 кг.

Подручје гајења

Сврљишка кокош се гаји у околини Сврљига.

Величина популације: Према главној матичној евиденцији величина популације уведена у главне књиге за 2019. годину износила је 113 грла.

4.1.4. Косовски певач

Ова раса кокоши је под именом турски певач доспела на територију Републике Србије у време Османског царства и турских освајања. Веома брзо се прилагодила и раширила на простору Косова и Метохије. Касније се ова раса ширила и у друге крајеве Србије и добила назив косовски певач. Од локалних назива за ову расу спомиње се и гњилански музикале.

Екстеријерне и производне особине расе

Косовски певач је касностасна кокош, јер проноси тек са 8-9 месеци. Глава је крупна, са jakim кљуном и орловским очима црних до светлих пигмената у зависности од боје перја. Расна одлика је права креста благо савијена ка кљуну са предње стране, јарко црвене боје. Подбрадњаци су средње величине јарко црвене боје, а подушњаци голи, црвени и велики. Врат је екстремно дуг, јак и прекривен перјем. Леђа су кратка и широка и готово хоризонтална са благим нагибом према репу. Реп је усправан са неколико сабљастих пера. Крила су близу тела и јака. Ноге су сиве боје, дуге, јаке и без перја.

Петлови ове расе су познати по карактеристичном оглашавању, које траје неколико пута дуже него код петлова других раса. Певање је мелодично и дугачко. Дужина једног певања креће се око десет секунди, а има примерака код којих је дужина једног певања и до 15 секунди. У екстремним случајевима певање може бити и преко 15 секунди. Песма је дугачка и најчешће слабијег тоналитета, мада има и јединки са jakim, дубоким и звучним гласом. Носивост је 140-160 јаја годишње, љуска јајета је светло-браон боје, а јаја су тежине 55 до 60 грама. Коке се често расквоцавају, добро леже на јајима и добро воде пилиће. Просечна телесна маса одраслих женских јединки је око 2,5 кг, а петлова око 3,5 кг. Косовски певач је скромних захтева у погледу исхране и смештаја, а карактерише се и израженом отпорношћу.

Подручје гајења

Поред Косова и Метохије, спорадично се гаји и на подручју Рашке и територији општина Врање и Димитровград.

Величина популације: Непозната јер се не спроводи матичење животиња.

4.1.5. Домаћа ћурка

Екстеријерно је врло слична дивљој ћурки (*Meleagris gallopavo*) од које води порекло. Сматра се да домаће ћурке воде порекло од мексичке дивље ћурке (*Meleagris gallopavo texicana*) коју су у Европу пренели шпански морепловци.

Екстеријерне и производне особине расе

Домаћа ћурка је значајно ситнија у односу на селекционисане расе и хибриде. Гаји се у свим крајевима Србије у мањем броју, у сеоским домаћинствима. Познати сојеви домаће ћурке су јагодински, паланачки, добрички. Глава је дуга и широка са повијеним кљуном. Кожни набори на глави су црвене боје са бобичастим израштајима. Код мужјака је присутна и плава боја. На грудима ћурани имају велику црну кићанку. Ноге су им дуге и снажне. Домаћа ћурка има најчешће бронзасту боју перја, затим белу а ређе жуту и сиву. Касностасна је и одликује је сезонско ношење јаја. Снесе 30-50 јаја, просечне масе око 85 грама, са карактеристичним пегама неправилно распоређеним по љусци. Има добар инстинкт лежења. Генерално, прилагођена је екстензивним условима гајења, отпорна је и даје месо одличног квалитета са ниским садржајем масноће. Маса одрасле ћурке је 4-5 кг а ћурана 6-7 кг.

Подручје гајења

Домаћа ћурка се спорадично гаји у целој Републици Србији.

Величина популације: Непозната, јер се не спроводи матичење животиња.

4.1.6. Домаћа гуска

Настала је припитомљавањем дивље гуске (*Anser cinereus*).

Екстеријерне и производне особине расе

Познато је неколико сојева домаће гуске, а по неким ауторима ови сојеви су посебне расе. Најпознатији сојеви су: бела сомборска, дунавска тршава, и новопазарска гуска. Домаћа гуска је доста скромних производних особина.

Сомборска бела гуска. Потпуно је бела, ружичастог кљуна и ружичастих ногу. Има перје изузетно доброг квалитета, равно и врло добро приљубљено уз тело. Перје испод крила и на делу трбуха је мало коврцаво па се често поистовећује са дунавском тршавом гуском. Маса гусана креће се од 3 до 5 кг, а гусака од 3 до 3,5 кг. Гуске снесу годишње 15-20 јаја, просечне масе од 130-140 грама. Инстинкт лежења је добро развијен, а добро се брине и добро води гушчиће. Гушчићи су отпорни и брзо напредују. Скромна је у погледу исхране и по цео дан проводи на пашњацима. Сомборска гуска се у бољим условима исхране добро тови, а погодна је за производњу квалитетне масти и јетре.

Дунавска тршава гуска (ласаста, астраганска). Мања је од сомборске гуске, перје јој је бело или сиво, али нешто слабијег квалитета него код сомборске гуске. Има карактеристично коврцаво перје, које се спушта скоро до земље. Перје са леђа, крила, седлишта и корена репа је продужено и уковрцано, а може бити дуго и 40 цм и пада до земље. Перје је свиласто и врло фино. Тршаво перје се на ветру лако кида и губи, што умањује принос по гуски. Просечна телесна маса гусана се креће од 3,5 до 4,5 кг, а

гусака од 3 до 3,5 кг. Скромна је у погледу исхране, добро користи пашу, али и зрнасту храну. Има добар инстинкт лежења и добро се брине о свом подмлатку. Просечна годишња носивост ове гуске креће се од 12 до 15 јаја, просечне масе од 120-140 грама. У приплоду остаје 2-4 године, мада може и дуже. Однос полова у приплоду треба да буде 3-5 гусака на једног гусана.

Новопазарска гуска. По величини, ово је најкрупнија домаћа гуска. Карактеристично је да има сиво перје на крилима, леђима, глави и врату, а на осталим деловима тела, бело. Код многих примерака перје је на врату бело, а на глави сиво. Телесна маса одраслог гусана креће се од 5 до 6 кг, а гусака од 4 до 5 кг. Убраја се у гуске које се добро тове и као угојене достижу телесну масу 8-10 кг. Дају квалитетну маст и велику и квалитетну јетру. Гуска, годишње носи 15-25 јаја, просечне масе 150-180 грама. Добро користи пашу, али и зрнасту храну. Инстинкт лежења је добро развијен, а добро се брине и о гушчићима.

Подручје гајења

Домаћа гуска се гаји у Војводини.

Величина популације: Непозната, јер се не спроводи матичење животиња.

4.1.7. Домаћа патка

Настала је доместикацијом дивље патке (*Anas boschas*). Гаји се у равничарским пределима и сливовима река. Користи се за производњу меса и јаја.

Екстеријерне и производне особине расе

Екстеријерне разлике у односу на дивљег претка се односе на краћи врат, нешто већи телесни оквир, као и немогућност летења. Боја перја може бити бела, пепељаста, слична дивљој патки, жута и шарена. Одрасла мушка грла достижу телесну масу 2,5 кг а женска 2 кг. Носивост се креће око 60-75 јаја, масе 75-80 г и светлозелене боје љуске. Уколико се интензивно тове, поред квалитетног меса могу да дају и до 1 кг масти. Од једне одрасле патке може се добити и до 200 грама квалитетног перја.

Подручје гајења

Домаћа патка се гаји спорадично у целој Републици Србији.

Величина популације: Непозната, јер се не спроводи матичење животиња.

4.1.8. Домаћа бисерка (морка)

Домаћа бисерка (морка) води порекло од једне од пет врста дивљих бисерки (*Numida meleagris*). Сматра се да је припитомљена у западној Африци.

Екстеријерне и производне особине расе

Врло је слична дивљој. Има малу главу а уместо кресте један рожаста израштај у облику шиљка, сиво-црне боје. Глава и горњи део врата су необрасли перјем. Лице је плаво-беле боје. Кљун је сразмерно глави, доста дуг и мало закривљен на врху, тамно-ружичасте боје, са црвеним врхом. Подбрадњаци су мали, округли и црвене боје. Боја перја је различита, што зависи од соја. Најраспрострањенија је сиво-пепељаста боја, али може бити бела или плава, односно боја лаванде. За све боје карактеристична су

седефасто-бела округласта поља у облику бисера, која су правилно распоређена по телу и по којима је и добила име. Полни диморфизам је слабо изражен. Мужјак је нешто крупнији од женке, има оштрији глас, већи израштај на глави и веће подбрадњаке.

Тело бисерке је издужено, овалног облика, а леђна линија је скоро хоризонтална. Врат је кратак. Реп је мали, узан и спуштен према земљи. Крила су кратка и чврсто приљубљена уз тело. Ноге су средње дужине и доста јаке, завршавају се са четири прста, а мужјаци немају мамузе. Боја ногу је тамнија, сиво-ружичасте боје, а код белог варијетета отворено-ружичасте боје. Летачке способности у односу на другу живину су боље изражене. Домаћа бисерка просечно носи 100-150 јаја, масе 45-55 грама. Боја љуске је бледо-ружичаста, са ситним пегамма. Домаћа бисерка се одликује добрим квалитетом меса, које по мирису и укусу подсећа на месо фазана. Телесна маса одраслих женских грла се креће око 2 кг, док су мушка грла незнатно тежа око 2,2-2,5 кг. Доста је нетрпељива према другим врстама живине и увек се одваја од других врста. Има врло непријатан, крештав и продоран глас.

Подручје гајења

Домаћа бисерка се гаји спорадично на целој територији Србије.

Величина популације: Непозната јер се не спроводи матичење животиња.

5. Одгајивачки циљеви и методе

Аутохтоне расе живине представљају генетичке ресурсе, што одређује и одгајивачке циљеве и одгајивачке методе које су усмерене на очување њиховог генома. Обзиром да се ради о малим популацијама живине или је потпуно непозната њихова величина, увећање бројности популација аутохтоних раса живине је примарни одгајивачки циљ и предуслов за спровођење селекцијског програма.

Одгајивачке методе које се примењују су гајење у чистој раси, одвојено према варијетету. Поред тога, одгајивачке поступке би требало усмерити и на дефинисање одређених екстеријерних и производних стандарда код појединих раса у циљу стварања популација веће генетске „чистоће“.

Остваривањем ових основних циљева створиће се предуслови за будући селекцијско-одгајивачки рад у циљу генетског унапређења аутохтоних раса живине.

6. Мере спровођења циљева из главног одгајивачког програма

Основне мере за остваривање циљева из главног одгајивачког програма за аутохтоне расе усмерене су ка стварању одговарајућег броја матичних јата за сваку од раса које припадају групи аутохтоних кокоши, ћурака, патака, гусака и морки.

6.1. Одабирање и производња аутохтоних раса живине

Аутохтоне расе живине се гаје у производним системима, на традиционалан-екстензиван начин, у чистој раси, у оквиру које је неопходно извршити раздвајање по варијетету у циљу очувања генетске варијабилности.

Уважавајући стање популација аутохтоних раса живине у погледу њихове бројности, односно, угрожености, примарно је извршити идентификацију грла и формирање и обележавање јата аутохтоних раса живине.

Идентификацију треба спровести индивидуално, у складу са стандардима расе, уз истовремено спровођење методе индивидуалне селекције према екстеријеру и конституцији. Екстеријерне одлике су један од критеријума за оцену одгајивачке вредности.

6.2. Контрола производних својстава аутохтоних раса живине

Главним одгајивачким програмом је предвиђена мера контрола продуктивности аутохтоних раса живине, на нивоу јата, као мера систематског праћења и вођења евиденције о репродуктивним способностима аутохтоних раса живине као полазне основе за њихово унапређење.

Контрола продуктивних својстава аутохтоних раса живине се спроводи на одабраним, уматиченим јатима аутохтоних раса живине у периоду одгоја и експлоатације.

У току одгоја јата контролишу се показатељи пораста и виталности пилића и утрошка хране. У фази експлоатације контролом су обухваћене репродуктивне особине: узраст при проношењу, производња јаја (укупан број и број приплодних), инкубациона вредност јаја.

Континуираним спровођењем наведених мера допринеће се увећању бројности популација аутохтоних раса живине, које су сада за неке расе на нивоу неколико десетина јединки, и стварању основних предуслова за интензивнији селекцијски рад на овим расама.

6.3 Матична евиденција

Основни предуслов за спровођење селекцијско-одгајивачких мера у циљу унапређења аутохтоних раса живине је вођење матичне евиденције. Матична евиденција треба да пружи веродостојне податке о пореклу, производним и репродуктивним особинама матичних јата живине.

Основна матична евиденција подразумева ажурирање података на производним листама јата у периоду одгоја и у периоду производње.

- *Производне листе подмлатка живине* садрже податке о узрасту грла, броју грла одвојено по полу, морталитету по полу, излучењу по полу и утрошку хране.
- *Производне листе живине у експлоатацији* садрже следеће показатеље: узраст јата, број грла одвојено по полу, угинуће, излучење, утрошак хране, производња јаја (укупан број, % носивости и уколико постоје услови, број приплодних јаја и излеженог подмлатка).

6.3.1. Услови за упис живине у главну матичну евиденцију

Одгајивачи који испуњавају следеће услове имају право на упис јата аутохтоне расе у додатни део главне матичне евиденције:

- располажу јатом чије је одржавање од интереса са аспекта очувања генетичких ресурса
- имају потребан број парова или формирана мања јата у свакој генерацији, у зависности од степена угрожености расе
- спроводе контролисано парење
- обезбеђују контролу јата од стране одгајивачких организација.

Аутохтоне расе живине могу бити уписане у главну матичну евиденцију аутохтоних раса након извршене идентификације, односно уколико грла потичу од уматиченог јата и/или оценом екстеријера је утврђено да испуњавају стандарде расе. Поред тога, за упис аутохтоне расе живине у главну матичну евиденцију неопходно је вођење производне евиденције јата, чиме се обезбеђује увид у репродуктивне особине расе.

За упис аутохтоне расе живине у додатни део главне матичне евиденције потребно је да основна одгајивачка организација достави захтев, на обрасцу прописаном од стране главне одгајивачке организације. Идентификацију, односно утврђивање порекла и/или испуњености стандарда расе у складу са одгајивачким програмом обављају основна и регионална а по потреби и главна одгајивачка организација.

6.3.2. Методе за проверу порекла

За додатну проверу порекла, када се сумња у веродостојност расположиве зоотехничке документације или иста није доступна, могу се користити анализа крвних група и напредни молекуларно-генетски тестови који се заснивају на анализи ДНК и као такви представљају најпоузданију методу за утврђивање порекла.

6.3.3. Садржина и начин вођења главне матичне евиденције

Аутохтоне расе живине се након утврђивања испуњености услова уписују у додатни део главне матичне евиденције у живинарству за аутохтоне расе, који садржи следеће податке:

- име и презиме, односно назив одгајивача и адреса, односно седиште одгајивача
- регистарски број одгајивача
- број уверења
- назив расе
- број грла према полу
- категорија јата

- датум издавања уверења
- датум важења уверења

Главна одгајивачка организација издаје Уверење о упису аутохтоне расе живине у главну матичну евиденцију које садржи податке о власнику јата, врсти и раси живине, бројном стању, категорији јата, датуму важења уверења.

6.3.4. Чување документације

Основна и главна матична евиденција као и извештајна документација, морају се чувати код свих субјеката укључених у спровођење одгајивачког програма у периоду од 10 година.

7. Методе за очување генетичких ресурса у живинарству

Основни метод за очување генетичких ресурса у живинарству је очување живих јединки на фармама, односно газдинствима.

Очување мало распрострањених раса и нативних типова и популација живине мора се обављати у обиму који обезбеђује конзервацију расположивог генског фонда и свођење инбридинга на минимум. У ту сврху, неопходно је:

- одвојено држање различитих варијетета исте расе
- формирање парова, односно мањих јата у оквиру варијетета
- спровођење контролисаног парења и замене петлова по одређеном плану у оквиру варијетета
- освежавање крви петловима из других популација

Очување генетичких ресурса у живинарству може се обавити и методама *Ex situ*, односно *In vitro*, криоконзервацијом биолошког материјала али за сада постоје ограничавајући фактори за спровођење ове методе, у погледу величине популације и непознатог степена генетске „чистоће“ аутохтоних раса живине, као и неопходних финансијских средстава.

8. Смернице програма заштите аутохтоних раса живине

Аутохтоне расе живине се одликују извесним специфичностима географске оригиналности и зато их треба сачувати од нестајања. Популације аутохтоних раса живине су у различитом степену угрожености а за многе расе је стање непознато, обзиром да нису у матичној евиденцији. Због тога је, поред спровођења одгајивачког програма за аутохтоне расе неопходно радити на програмима очувања који ће се базирати на самоодрживости гајења кроз производњу меса и јаја посебног квалитета из алтернативних система гајења. Поред тога, програм мера заштите аутохтоних раса живине треба да обухвати:

- увећање бројности популације уматичених аутохтоних раса живине
- наставак активности на дефинисању стандарда расе
- рад на генетској карактеризацији раса и формирању банке гена
- унапређење матичне евиденције
- интензиван рад на промоцији раса и њихових производа
- увођење нових програма производње живинских производа специфичног квалитета базираних на аутохтоним расама живине.